

НЕКАТОРЫЯ НОВЫЯ ЗНАХОДКІ МЕТАЛІЧНЫХ ВЫРАБАЎ БРОНЗАВАГА ВЕКУ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ

М. М. Крывальцэвіч¹⁾, А. Ю. Ткачоў²⁾, М. М. Чарняўскі³⁾

¹⁾ *Інстытут гісторыі НАН Беларусі, вул. Акадэмічная, 1,
220072, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь, mikola.kryvaltsevich@yandex.by*

²⁾ *Інстытут гісторыі НАН Беларусі, вул. Акадэмічная, 1,
220072, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь, aleh.tkachou@gmail.com*

³⁾ *Інстытут гісторыі НАН Беларусі, вул. Акадэмічная, 1,
220072, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь, maxchar@gmail.com*

Прапануюцца вынікі тыпалагічнага, культурна-храналагічнага аналізу 9 металічных вырабаў бронзавага веку (пласкай сякеры, трох сякер з закраінамі, двух наканечнікаў коп'яў, нажа, наканечніка стралы, спіралепадобнай часткі ўпрыгожання), знойдзеных у перыяд з канца 1990-ых гг. да 2025 г. на тэрыторыі цэнтральных і паўднёвых рэгіёнаў Беларусі. Металічныя вырабы датуюцца ў межах II – першай паловы I тыс. да н. э. Дапускаецца, што ўсе яны адносяцца да катэгорыі імпарту і трапілі на тэрыторыю Беларусі з цэнтральнаеўрапейскіх, прыбалтыйскіх і паўднёва-ўсходнеўрапейскіх рэгіёнаў. Непасрэдна на тэрыторыю Беларусі многія разгледжаныя артэфакты пранікалі праз Пабужжа, Заходняе і Усходняе Палессе і былі запатрабаваныя ў тшцінецкі і посттшцінецкі перыяды эпохі бронзы. Знойдзеныя артэфакты паводле свайго найбольш верагоднага функцыянальнага прызначэння, як правіла, залічваюцца ў катэгорыю зброі (сякеры, наканечнікі коп'яў, наканечнікі стралы, нож) і ўпрыгожанняў (фрагмент вырабу са спіралепадобным шчыткам). Родкія на тэрыторыі Беларусі металічныя вырабы, якія імпартаваліся з аддалёных тэрыторый, павінны былі шанавацца і разглядацца ў якасці прэстыжных і экзатычных рэчаў, набываючы значэнне сацыяльных маркераў.

Ключавыя словы: металічныя вырабы; бронзавы век; цэнтральныя і паўднёвыя рэгіёны Беларусі; тыпалагічны і культурна-храналагічны аналіз.

НЕКОТОРЫЕ НОВЫЕ НАХОДКИ МЕТАЛЛИЧЕСКИХ ИЗДЕЛИЙ БРОНЗОВОГО ВЕКА НА ТЕРРИТОРИИ БЕЛАРУСИ

Н. Н. Кривальцевич¹⁾, О. Ю. Ткачев²⁾, М. М. Чернявский³⁾

¹⁾ *Институт истории НАН Беларуси, ул. Академическая, 1,
220072, г. Минск, Республика Беларусь, mikola.kryvaltsevich@yandex.by*

²⁾ *Институт истории НАН Беларуси, ул. Академическая, 1,
220072, г. Минск, Республика Беларусь, aleh.tkachou@gmail.com*

³⁾ *Институт истории НАН Беларуси, ул. Академическая, 1,
220072, г. Минск, Республика Беларусь, maxchar@gmail.com*

Предлагаются результаты типологического, культурно-хронологического анализа 9 металлических изделий бронзового века (плоского топора, трех топоров с закраинами, двух наконечников копий, ножа, наконечника стрелы, спиралевидной части украшения), найденных в период с конца 1990-ых годов до 2025 г. на территории

центральных и южных регионов Беларуси. Металлические изделия датируются в пределах II – первой половины I тыс. до н. э. Допускается, что все они относятся к категории импорта и попадали на территорию Беларуси из центральноевропейских, прибалтийских и юго-восточноевропейских регионов. Непосредственно на территорию Беларуси многие рассмотренные артефакты проникали через Побужье, Западное и Восточное Полесье и были востребованы в тштинский и посттштинский периоды эпохи бронзы. Найденные артефакты согласно своему наиболее вероятному функциональному назначению, как правило, зачисляются в категорию оружия (топоры, наконечники копий, наконечник стрелы, нож) и украшений (фрагмент изделия со спиралевидным щитком). Редкие на территории Беларуси металлические изделия, которые импортировались с отдаленных территорий, должны были цениться и рассматриваться в качестве престижных и экзотических вещей, приобретая значение социальных маркеров.

Ключевые слова: металлические изделия; бронзовый век; центральные и южные регионы Беларуси; типологический и культурно-хронологический анализ.

SOME NEW METALLIC GOODS OF THE BRONZE AGE ON THE TERRITORY OF BELARUS

M. M. Kryvaltsevich¹⁾, A. Y. Tkachou²⁾, M. M. Charniauski³⁾

¹⁾ *The Institute of History of the NAS of Belarus, Academic str., 1, 220072, Minsk, Republic of Belarus, mikola.kryvaltsevich@yandex.by*

²⁾ *The Institute of History of the NAS of Belarus, Academic str., 1, 220072, Minsk, Republic of Belarus, aleh.tkachou@gmail.com*

³⁾ *The Institute of History of the NAS of Belarus, Academic str., 1, 220072, Minsk, Republic of Belarus, maxchar@gmail.com*

The results of the typological, cultural-chronological analysis of 9 metal products of the Bronze Age (a flat axe, three axes with edges, two spearheads, a knife, an arrowhead, a spiral part of the decoration) found in the period from the late 1990s to 2025 in the central and southern regions of Belarus are presented. The metal products date back to the 2nd – first half of the 1st millennium BC. It is assumed that they all belong to the category of imports and came to the Belarusian territory from the Central European, Baltic and South-Eastern European regions. Many of the examined artifacts penetrated directly into the territory of Belarus through the Bug region, Western and Eastern Polesie and were in demand in the Trzciniec and post-Trzciniec periods of the Bronze Age. The found artifacts, according to their most likely functional purpose, are usually classified as weapons (axes, spearheads, arrowheads, knives) and jewelry (a spiral part of the decoration). Rare on the territory of Belarus metal products imported from distant territories must have been valued and considered as prestigious and exotic items, acquiring the value of social markers.

Keywords: metal products; Bronze Age; central and southern regions of Belarus; typological and cultural-chronological analysis.

На тэрыторыі Беларусі знойдзена параўнальна невялікая колькасць металічных вырабаў бронзавага веку. Зрэшты, апошнім часам, галоўным чынам у выніку несанкцыяваных аматарскіх пошукаў з выкарыстаннем металадэтэктараў, адзначаецца павялічэнне колькасці медна-бронзавых знаходак эпохі бронзы. На жаль, да археолагаў трапляюць толькі асобныя і надзвычай абмежаваныя па інфармацыйнасці звесткі пра такія артэфекты.

Артыкул прысвячаецца разгляду некаторых новых металічных вырабаў бронзавага веку, якія знойдзены ў перыяд з канца 1990-ых гг. да 2025 г. на тэрыторыі паўднёвага і цэнтральнага рэгіёнаў Беларусі (рыс. 1). Толькі адна знаходка – спіралепадобная частка ўпрыгожання – была выяўлена падчас раскопак (помнік Камянюкі-13, раскопкі А. Ю. Ткачова), усе іншыя вырабы знойдзены выпадкова, а археалагічны кантэкст месцазнаходжанняў застаецца не даследаваным альбо малавядомым. Па розных прычынах не праводзіўся спецыяльны аналіз металу знойдзеных артэфектаў. Аўтары прапануюць параўнальна-тыпалагічную і культурна-храналагічную ідэнтыфікацыю вырабаў, вызначаюць асноўныя перыяды распаўсюджвання і найбольш верагодныя шляхі пранікнення металічных рэчаў на тэрыторыю Беларусі.

У артыкуле разглядаецца 9 вырабаў: дзве плоскія сякеры з нізкімі закраінамі (г. Заслаўе, Мінская вобласць; в. Боркі, Бярозаўскі раён Брэсцкай вобласці); сякера ўсходнебалтыйскага тыпу з высокімі закраінамі і лязом паўкруглай формы (в. Вавулічы, Драгічынскі раён Брэсцкай вобласці); сякера тыпу «Казары» (в. Юравічы, Калінкавіцкі раён, Гомельская вобласць); праразны наканечнік кап'я (г. Брэст, вусце ракі Мухавец); наканечнік кап'я з доўгай утулкай (в. Рудкаўка, Іванаўскі раён, Брэсцкая вобласць); арнаментаваны нож (в. Чабатыры, Лагойскі раён, Мінская вобласць); тронкавы наканечнік стралы (в. Страдзеч, Брэсцкі раён, Брэсцкая вобласць); фрагмент вырабу са спіралепадобным шчыткам (Камянюкі-13, Камянецкі раён, Брэсцкая вобласць).

Дададзім, што для абазначэння тыпахраналогіі адпаведных вырабаў выкарыстоўваецца цэнтральна- і паўночнаеўрапейская перыядызацыя эпохі бронзы, пабудаваныя на комплексным вылучэнні тыпаў характэрных рэчаў. Для паўночных рэгіёнаў Еўропы, галоўным чынам для Скандынавіі, Даніі, вылучаюцца перыяды з наступным прыблізным датаваннем:

I (1700–1500 cal. BC);

II (1500–1300 cal. BC);

III (1300–1100 cal. BC);

IV (1100–900 cal. BC);

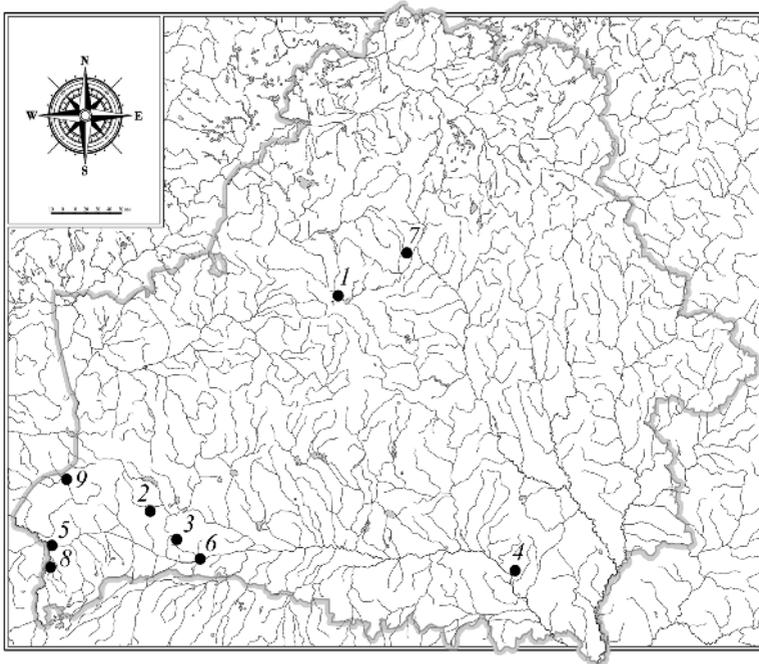
V (900–700 cal. BC);

VI (700–500 cal. BC).

Цэнтральнаеўрапейская перыядызацыйная шкала пабудавана на вылучэнні перыядаў:

BrA1 (2300/2200–2000/1950 cal. BC);
BrA2 (2000/1950–1600/1500 cal. BC);
BrB–C (1500–1300 cal. BC);
BrD–HaA1 (1300–1100 cal. BC);
HaA2–B1 (1100–900? cal. BC);
HaB2–B3 (900?–700? cal. BC);
HaC–HaD1 (700?–500 cal. BC)

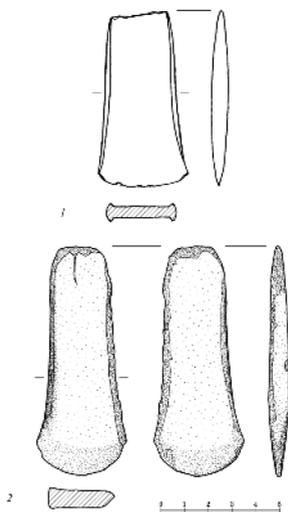
(паводле А. Harding, Н. Vandkilde і інш. – гл., напрыклад, бібліяграфію і агляд: [1; 2; 3; 4, р. 14–24]). На аснове згаданых сістэм распрацоўваюцца рэгіянальныя перыядызацыйныя схемы [гл., напрыклад: 3, s. 81–89].

Рыс. 1. Карта знаходак металічных вырабаў:

1 – плоская сякера з нізкімі закраінамі (г. Заслаўе, Мінская вобласць); 2 – плоская сякера з нізкімі закраінамі (в. Боркі, Бярозаўскі раён Брэсцкай вобласці); 3 – сякера ўсходнебалтыйскага тыпу з высокімі закраінамі і лязом паўкруглай формы (в. Вавулічы, Драгічынскі раён Брэсцкай вобласці); 4 – сякера тыпу «Казары» (в. Юравічы, Калінкавіцкі раён, Гомельская вобласць); 5 – праразны наканечнік кап’я (г. Брэст, вусце ракі Мухавец); 6 – востралысты наканечнік кап’я з доўгай ўтулкай (в. Рудкаўка, Іванаўскі раён Брэсцкай вобласці); 7 – арнаментаваны нож (в. Чабатыры Лагойскага раёна Мінскай вобласці); 8 – тронкавы наканечнік стралы (в. Страдзеч, Брэсцкі раён Брэсцкай вобласці); 9 – фрагмент вырабу са спіралеподобным шчытком (Камянюкі-13, Камянецкі раён Брэсцкай вобласці)

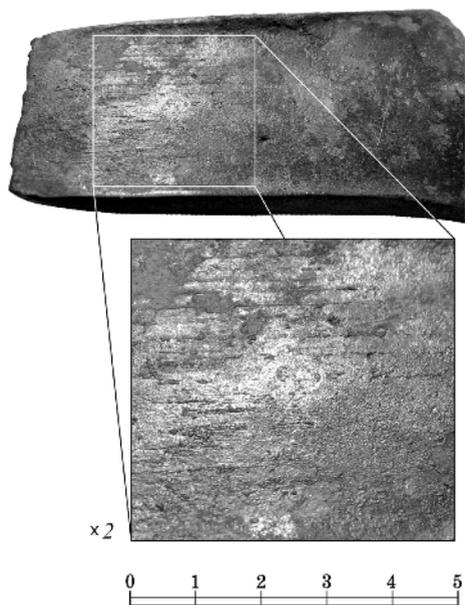
Плоская сякера з нізкімі закраінамі (г. Заслаўе, Мінская вобласць) (рыс. 2, 1). Сякеру выпадкова знайшоў жыхар г. Заслаўя І. В. Жураўлёў у 2016 г. і перадаў у музейную археалагічную экспазіцыю Інстытута гісторыі НАН Беларусі, дзе выраб і захоўваецца. Паводле паведамлення І. В. Жураўлёва, сякера знойдзена на тэрыторыі сучаснага Заслаўя, у паўднёвым накірунку ад птушкафабрыкі, на ўзвышаным участку левай тэрасы р. Свіслач (рыс. 1, 1). Месца выяўлення вырабу паказана знаходчыкам на карце. Археалагічнае абследаванне тэрыторыі, на якой знойдзена сякера, не праводзілася.

Рыс. 2. Плоскія сякеры з нізкімі закраінамі:

1 – г. Заслаўе, Мінская вобласць (малюнак М. М. Крывальцэвіча); 2 – в. Боркі, Бярозаўскі раён
Брэсцкай вобласці (малюнак А. Ю. Ткачова)

Прылада адносіцца да тыпу плоскіх сякер з нізкімі закраінамі. Метрычныя параметры вырабу: даўжыня 73 мм; шырыня ляза 37 мм; шырыня абушка 25 мм; максімальная таўшчыня з закраінамі 7 мм; максімальная таўшчыня тулава без закраін 5 мм. Лязо пашыранае, дугападобнае, месцамі пашкоджанае ў старажытнасці. Абушок параўнальна шырокі і прывостраны. Край абушка скошаны на адзін бок, але, верагодна, першапачаткова быў прамым. На сякеры прасочваецца паціна цёмна-зялёнага колеру са светла-зялёнымі плямамі. На асобных участках верхняй паловы вырабу, на метале захаваліся ледзь заўважныя вертыкальныя і амаль паралельныя пасы зацвярдзелага жаўтлява-шэрага рэчыва (рыс. 3) – сляды субстанцыі, якія могуць быць арганічнымі рэшткамі дзяржална альбо муфты (драўлянай? рагавой? касцяной?).

Рыс. 3. Плоская сякера з закраінамі, г. Заслаўе, Мінская вобласць.

Сляды-рэшткі дзяржальна альбо муфты; фота М. М. Крывальцэвіча

Пры тыпалагічнай ідэнтыфікацыі заслаўскай плоскай сякеры з закраінамі неабходна звярнуць увагу на наступныя марфалагічныя элементы: дугападобнай формы і мала закругленае, мала пашыранае лязо; нізкія закраіны; максімальнае пашырэнне бакавых паверхняў закраін пасярэдзіне; прывостраны і параўнальна шырокі абушок, не выключана, прамы ў першапачатковым варыянце; параўнальна тонкае тулава. Прылады з блізкімі марфалагічнымі паказнікамі сустракаюцца сярод вырабаў, якія вядуць сваё паходжанне ад сякер унеціцкага тыпу цэнтральнаеўрапейскага ранняга бронзавага веку. У скарбах металічных вырабаў на тэрыторыі паўночнай Польшчы даследчыкі вылучаюць сякеры рэгіянальнага тыпу *Grodnicza*, якія нагадваюць заслаўскую знаходку і суадносяцца з перыядам BrV [параўн., напрыклад: 1, s. 23–24, tabl. XV: 2, 3; 5, s. 51–54, tafel 57]. Неабходна таксама дадаць, што заслаўскі выраб збліжаецца па асноўных сваіх азнаках з некаторымі сякерамі, якія знаходзілі на тэрыторыі Заходняй Украіны, у тым ліку на Валыні, дзе яны датуюцца эпошнуравым і тшцінецкім перыядамі [гл., напрыклад: 6, с. 78–80; 7, tabl. V: 6; 8, с. 424–426; 9, с. 397–400]. Паводле В. І. Клочкі, сякеры з закраінамі, вытокі тыпалагічнага развіцця якіх варта шукаць ва ўнеціцкай традыцыі, спарадычна фіксуюцца ва ўсходнеўрапейскай лясной зоне [9, с. 397–400].

Плоская сякера з нізкімі закраінамі (в. Боркі, Бярозаўскі раён, Брэсцкая вобласць) (рыс. 2, 2). Сякеру знайшоў жыхар г. Брэста П. Шыманскі у 2015 г. на ворным полі, што на захад ад вёскі Боркі (рыс. 1, 2). Археалагічныя даследаванні на месцы выяўлення сякеры не праводзіліся. Захоўваецца ў фондах Інстытута гісторыі НАН Беларусі.

Прылада адносіцца да тыпу плоскіх сякер з нізкімі закраінамі (рыс. 2, 2). Памеры выраба: даўжыня 95 мм; шырыня ляза 38 мм; шырыня абушка 25 мм; максімальная таўшчыня з закраінамі 9 мм; максімальная таўшчыня без закраін 7 мм. Лязо пашыранае, дугападобнае. Бакавыя паверхні закругленыя. Абушок сякеры пашкоджаны. Найбольш верагодна, у першапачатковым выглядзе край абушка быў прамым. З аднаго боку цалкам, а з другога часткова, грані і закраіны ў сякеры знішчаныя. На адной з плоскіх паверхняў амаль на ўсю даўжыню прылады праглядаецца паглыбленае пашкоджанне (след ад плуга альбо вынік сучаснай зачысткі вырабу?). Паверхня сякеры пакрыта цёмна-зялёнай пацінай, якая на ўчастках пашкоджання святлее і набывае светла-зялёны колер.

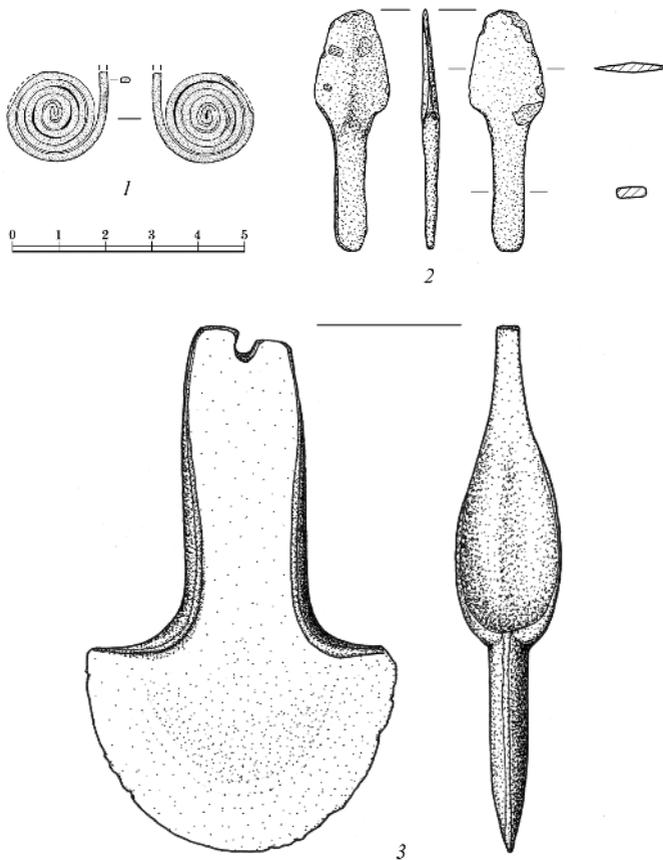
Выраб, які знойдзены каля вёскі Боркі, нагадвае некаторыя сякеры ўнеціцкіх тыпаў. У прыватнасці, калі звярнуць увагу на невялікую ўвагнутасць бакавых краёў выраба, нізкія закраіны, дугападобнасць ляза, то знаходка збліжаецца з сякерамі тыпу *Wroclaw-Szczytniki* з тэрыторыі Польшчы [1, s. 19–21] альбо з некаторымі сякерамі тыпу *Grodnice* [1, s. 23–24]. Ужыванне згаданых тыпаў бронзавых вырабаў на тэрыторыі Польшчы адносіцца, галоўным чынам, да заканчэння BrA2 і BrB перыядаў [гл., напрыклад: 1, s. 19, 23].

Сякера ўсходнебалтыйскага тыпу з высокімі закраінамі і лязом паўкруглай формы (в. Вавулічы, Драгічынскі раён, Брэсцкая вобласць) (рыс. 1, 3; 4, 3). Сякеру знайшла жыхарка горада Драгічын В. В. Мельнічук. Абставіны і дакладнае месца выяўлення сякеры каля в. Вавулічы не ўстаноўлены. У 2000 г. сякеру перадалі на гістарычны факультэт Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта ім. А. С. Пушкіна, дзе яна цяпер і захоўваецца.

Даўжыня сякеры 106 мм, шырыня ляза 64 мм, шырыня закраін 22 мм. Закраіны пачынаюцца прыкладна праз 10 мм ніжэй верхняга краю абушка. Даўжыня аправы 70 мм, шырыня – 37 мм. Раўчук аправы плоскі, а на пераходзе да ляза з уступам. Закраіны працягваюцца па плечыках лезавай часткі вырабу. Невялікая круглая выемка зроблена па краю абушка (рыс. 4, 3).

Выраб з Вавуліч адпавядае асноўным паказнікам усходнебалтыйскіх сякер тыпу *Tautušiai* [параўн.: 3, s. 47; 10, с. 18–23; 4, s. 92–94; 11, рав. 224, 150, 23]. У сякеры з Вавуліч шырокае лязо паўкруглай формы, уступ на месцы перахода ад аправы да ляза – азнакі, якія дазваляюць суадносіць выраб з сякерамі тыпу *Tautušiai* падтыпу *C* [параўн.: 3, s. 47, рус. 42b]. Вырабы тыпу *Tautušiai* сустракаліся, галоўным чынам, у рэгіёнах Памор'я, Усход-

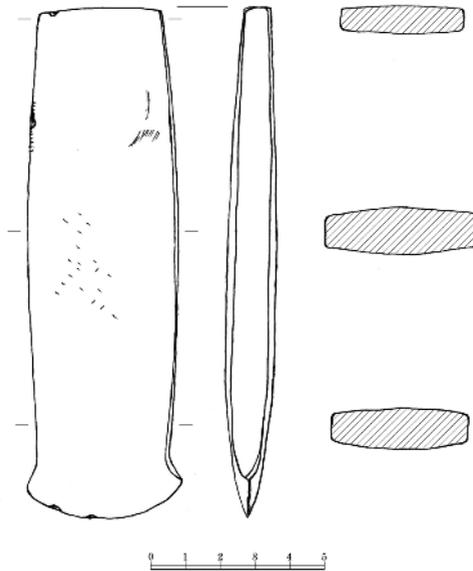
ний і Паўднёва-Усходняй Прыбалтыкі [гл., напрыклад: 3, тапа 12; 4, рав. 78, žemėl 5]. Некаторыя даследчыкі разглядаюць такія сякеры ў якасці рэгіянальнага ўсходнебалтыйскага тыпу [гл., напрыклад: 4, s. 234]. Падтып С, паводле Я. Дамброўскага, датуецца ў межах III–IV перыядаў эпохі бронзы. Пры гэтым, найбольш верагодна, позняя храналогія адносіцца ў першую чаргу да вырабаў з усходніх рэгіёнаў іх распаўсюджання [3, s. 47]. А. Шпунар датуе іх на тэрыторыі Польшчы перыядам III [5, tafel 57].

Рыс. 4. Вырабы з бронзы:

- 1 – фрагмент вырабу са спіралепадобным шчытком, Камянюкі-13, Камянецкі раён Брэсцкай вобласці; 2 – тронкавы наканечнік стралы, в. Страдзеч, Брэсцкі раён Брэсцкай вобласці; 3 – сякеры ўсходнебалтыйскага тыпу з высокімі закраінамі і лязом паўкруглай формы, в. Вавулічы, Драгічынскі раён Брэсцкай вобласці.

Малонкі А. Ю. Ткачова

Рыс. 5. Сякера тыпу «Казары», в. Юравічы, Калінкавіцкі раён, Гомельская вобласць.
Малюнак М. М. Крывальцэвіча

Сякера тыпу «Казары» (в. Юравічы, Калінкавіцкі раён, Гомельская вобласць) (рыс. 5). Параўнальна добрай захаванасці сякера знойдзена ў ваколіцах в. Юравічы, захоўваецца ў прыватнай калекцыі (рыс. 1, 4).

Паводле тыпалагічнай ідэнтыфікацыі, юравіцкая знаходка адпавядае марфалагічным азнакам металічных прыладаў, якія ўкраінскія даследчыкі вылучаюць у тып «цёслы скарбу «Казары» [параўн. : 12, с. 100, 103–107, 303]. Як і вырабы тыпу «Казары», юравіцкая знаходка характарызуецца завужэннем абушковай і прылёзавай частак, максімальным пашырэннем тулава пасярэдзіне, шырокім лязом з выступаючымі бакавымі заканчэннямі, а таксама набліжаным да прамакутнай формы папярочным сячэннем тулава, плоскім па тарцу абушком (рыс. 5). У выраба наступныя метрычныя параметры: агульная даўжыня 147 мм; максімальная шырыня тулава 43 мм; максімальная таўшчыня вырабу 14 мм; таўшчыня абушка 7 мм; шырыня абушка 35 мм; шырыня завужэння ў прылёзавай частцы 39 мм; шырыня ляза 44 мм. Вага прылады 515 г.

Візуальны агляд сякеры дазваляе адзначыць некаторыя яе марфалагічныя і тэхналагічныя дэталі. У прыватнасці, калі бакавыя грані прылады прыплюшчаныя, то абедзве шырокія плашчыны зроблены з прадольнымі выпу-

класціямі. Лязо параўнальна вострае, з невялікімі вышчарбінамі па самаму краю. Паверхня сякеры зялянцавага колеру з невялікімі рудаватымі плямамі. На адной з шырокіх плашчынаў, у верхняй яе палове захаваліся сляды ледзь заўважнай зялёнай шурпатасці, якія, мабыць, можна інтэрпрэтаваць як сляды мацавання муфты ці дзяржальна (?). На супрацьлеглай плашчыне, на яе сярэдняй выпуклай паверхні, праглядаюцца мікраскапічныя тонкія надзеўбванні дыяганальнай скіраванасці. Тонкія кароткія насечкі заўважаюцца на адным з кантаў у верхняй палове сякеры.

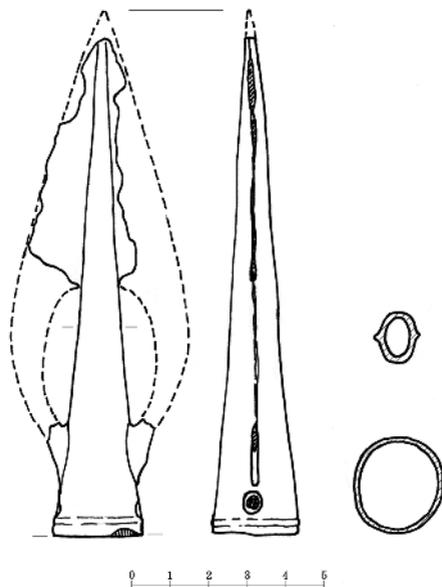
На тэрыторыі Беларусі некаторымі элементамі формы і метрычнымі параметрамі знаходка з Юравіч нагадвае бронзавую сякеру, якая знойдзена М. М. Чарняўскім пры раскопках паселішча Кастыкі (Вілейскі раён, Мінская вобласць), што на Беларускай Паазер’і. Асноўныя складнікі металу сякеры з Кастык – медзь і волава ў суадносінах адпаведна 90 % і 8–10 %, што характэрна для класічнай і аптымальнай для практычнага выкарыстання бронзы [13, с. 320].

Юравіцкі выраб у найбольшай ступені адпавядае цёслам скарбу «Казары» Чарнігаўскай вобласці Украіны [параўн.: 12, с. 100, 303]. Цёслы тыпу «Казары» часта знаходзілі на Сярэднім Падняпроўі і на некаторых сумежных тэрыторыях, у тым ліку ў Чарнігаўскай, Кіеўскай абласцях Украіны [12, с. 100, 103–107, 303]. Украінскія даследчыкі суадносяць скарб «Казары» і цёслы адпаведнага тыпу з культурным колам Бабіна эпохі бронзы (2300–1700 гг. да н. э.) [12, с. 303]. Неабходна дадаць, што ў басейне ніжняй Прыпяці, у тым ліку на Мазырскім Палессі і каля Юравіч (Юравічы-3, 4, 5), адзначаліся матэрыялы позняга тыпу культурнага кола Бабіна [гл., напрыклад: 14], якія ў некаторых выпадках спалучаюцца з традыцыямі сярэднядняпроўскай культуры. Матэрыялы бабінскага тыпу з паўднёва-ўсходняй Беларусі разглядаюцца ў складзе адной з паўночных і паўночна-ўсходніх перыферычных груп пост-катакомбных культур культурнага кола Бабіна з храналогіяй на заключны іх этап, а менавіта, прыблізна на заканчэнне першай – пачатак другой чвэрці II тыс. да н. э. (гл., больш падрабязна, у тым ліку бібліяграфію: [14, р. 139–161].

Найбольш верагодна, знойдзеная ў Юравічах сякера – імпартаваны выраб, які пранік па Дняпру і Прыпяці з суседніх рэгіёнаў паўночнай Украіны.

Празны наканечнік кап’я (г. Брэст, вусце ракі Мухавец) [гл. таксама: 15, с. 152–157] (рыс. 6). Наканечнік выпадкова знайшоў у 2008 г. жыхар г. Брэста Г. А. Умецкі. Старажытны выраб ляжаў у прыруславым пяску, недалёка ад месца ўпадзення ракі Мухавец ў Заходні Буг (рыс. 1, 5). Знаходка трапіла ў Брэсцкі абласны краязнаўчы музей, дзе цяпер і захоўваецца. У наканечніка пашкоджаныя і часткова адсутнічаюць асобныя элементы пярэ. Аднак больш-менш упэўнена можна аднавіць агульную форму вырабу, што дазваляе разглядаць знаходку як тып наканечніка з празнымі кры-

ламі [параўн., напрыклад: 16, с. 100–102; 17, р. 235–237 і інш.] (рыс. 6). Артэфакт знойдзены на параўнальна вялікай адлегласці ад асноўных раёнаў распаўсюджання бронзавых праразных наканечнікаў – Сярэдняга і Ніжняга Падняпроўя, а таксама лесастэпавых і стэпавых тэрыторый на ўсход ад Дняпра [16, рис. 45]. Па комплексе марфалагічных элементаў брэсцкая знаходка нагадвае некаторыя праразныя наканечнікі Сярэдняга Падняпроўя. У такім разе ўзнікае праблема мадэлявання найбольш верагоднага шляху пранікнення знойдзенага бронзавага вырабу ў палескі рэгіён Беларускага Пабужжа.

Рыс. 6. Праразны наканечнік кап'я, г. Брэст, вусце ракі Мухавец.

Малюнак М. М. Крывальцэвіча

Даўжыня той часткі наканечніка, якая дайшла да нашага часу, складае 126 мм. У першапачатковым выглядзе даўжыня вырабу магла дасягаць амаль 130 мм. У наканечніка кароткая самкнутая ўтулка (даўжыня яе ад краю да ніжняй часткі пярэ 13 мм). На ўтулцы зроблены дзве адтуліны, а вышэй яе краю – невысокае і вузкае патаўшчэнне ў выглядзе валіка. Дыяметр ніжняга краю ўтулкі 23 мм. Ніжняя часткі крылаў праразныя (даўжыня адтулін не перавышала 35 мм). Наканечнік адлівалі ў двухбаковай раздымнай форме, пра што сведчаць сляды ліцейнага шва на бакавых паверхнях. Выраб пакрыты характэрнай для медна-бронзавых вырабаў цёмна-зялёнай пачынай.

Бронзавыя наканечнікі коп'яў з праразнымі крыламі распаўсюджваліся на сумежных з Палессем паўднёва-ўсходніх тэрыторыях Еўропы. Самыя раннія варыянты праразных наканечнікаў адзначаліся ў беражноўска-маёўскай зрубнай культуры (XVII–XII стст. да н. э.). У коп'яў тыпу «Златопаль», якія вылучаў В. І. Клочка, шырокае востралістае пяро з вялікімі акруглымі прарэзамі, а ніжняя частка ўтулкі ўмацавана валікам [18, с. 194]. У беражноўска-маёўскай зрубнай культуры наканечнікі златопальскага тыпу з'яўляюцца больш познім тыпам развіцця форм наканечнікаў коп'яў у параўнанні з некаторымі мясцовымі вырабамі без прарэзаў [18, с. 194]. Я. М. Чарных вылучаў згаданыя раннія праразныя наканечнікі ў тып П-10. Ён лічыў, што Паўночнае Прычарнамор'е было адным з цэнтраў іх паходжання і вытворчасці [16, с. 100–101].

Наступны этап распаўсюджвання коп'яў з праразнымі крыламі – белаазёрскі перыяд позняга бронзавага веку (XII–X стст. да н. э.). У гэты час вырабляліся праразныя наканечнікі завадоўскага тыпу з полымяпадобным пяром [18, с. 213–214, рис. 101: 17–20]. Я. М. Чарных вылучаў іх у тып П-12 [16, с. 101–102]. Верагодна, яны ўзніклі ў выніку сінтэзу цэнтральна- і ўсходнеёўрапейскіх традыцый і распаўсюджваліся пераважна ў Сярэднім і Ніжнім Падняпроўі [16, с. 102; 18, с. 213–214]. Практыка вытворчасці і выкарыстання наканечнікаў коп'яў і дроцікаў з прарэзамі дазваляе да кімерыйскага перыяду (X–VIII стст. да н. э.). У многіх вырабаў гэтага часу можна пабачыць кароткую ўтулку і шырокае лісцападобнае пяро. Утулка не ўмацоўвалася валікам [18, с. 268, рис. 110].

У знойдзенага на Беларускім Пабужжы наканечніка доўгае лісцападобнае пяро спалучаецца з кароткай утулкай, якая ўмацоўвалася валікам. Неабходна звярнуць увагу на такі марфалагічны элемент брэсцкага вырабу, як прысутнасць прарэзаў невялікіх памераў. Пры параўнанні палескай знаходкі з вырабамі лабойкаўскай групы, прынамсі з наканечнікамі тыпу «Златаполь», назіраецца толькі агульнае падабенства іх форм, што абумоўлена, відаць, ідэяй вытворчасці праразных наканечнікаў. Іх збліжае таксама такая азнака, як умацаванне ўтулкі валікам. У наканечнікаў златапольскага тыпу, як правіла, доўгая ўтулка, шырокае і параўнальна кароткае пяро, вялікія прарэзы. Большасць наканечнікаў белаазёрскага этапу адрозніваецца ад брэсцкага вырабу формай пяра і ўтулкі, а таксама адсутнасцю валікаў.

Зрэшты, формы наканечнікаў без прарэзаў, з параўнальна доўгім пяром і кароткай утулкай можна сустрэць у комплексах сабацінаўскай (дрэмайліўскі тып), познетшцінецка-раннебелагрудзкіх груп узбраення позняга бронзавага веку [параўн., напрыклад: 18, рис. 75: 8, 10; 84: 5, 6]. Кароткая ўтулка (зрэдку з адтулінамі) і пяро востралістай формы – характэрныя рысы наканечнікаў без прарэзаў тыпу «Птахіўка», якія В. І. Клочка ўключае ў белаазёрска-белагрудзкую групу ўзбраення і адносіць да белаазёрскага этапу

[18, с. 206, рис. 96: 11–13; фото 17). На яго думку, яны нагадваюць некаторыя тыпы сўрапейскіх наканечнікаў перыядаў НаА1–А2 [18, с. 206]. Арэал наканечнікаў коп'яў з кароткай утулкай і лісцепадобным пяром, паводле Я. М. Чарных, не выходзіў за межы Сярэдняга Падняпроўя [16, с. 102–103, табл. XXVIII: 7, 8].

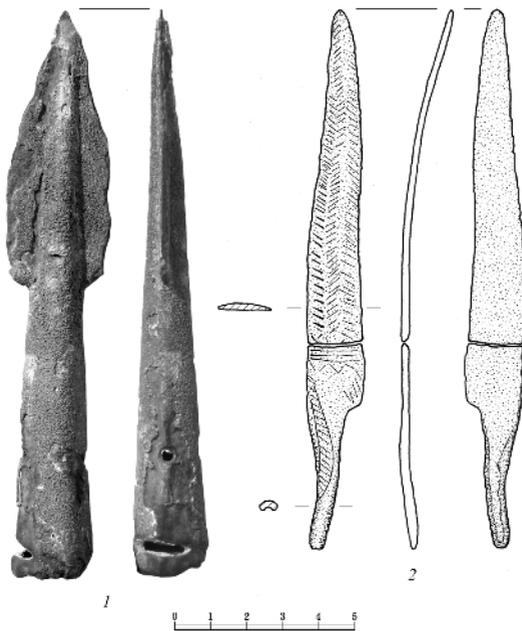
Спалучэнне адпаведных марфалагічных элементаў дазваляе адносіць наканечнік з Беларускага Пабужжа да белазёрска-белагрудзкіх часу. Найбольш верагодны перыяд яго вытворчасці – канец II тыс. да н. э. Неабходна таксама адзначыць, што некаторымі асаблівасцямі сваёй формы брэсцкая знаходка нагадвае наканечнікі з прарэзанымі крыламі, якія знойдзены на Кіеўшчыне ў Гогаліве [18, рис. 88: 10] і Козінцах [18, рис. 101: 21]. Наканечнік з Гогаліва В. І. Клочко ўмоўна аднёс да златапольскага тыпу, але пры гэтым не выключай верагоднасць узнікнення такіх вырабаў у выніку развіцця мясцовай усходнеўкраінскай «постзлатапольскай» традыцыі [18, с. 194]. Ён таксама ўмоўна ўключаў у групу наканечнікаў белазёрскага часу выраб, які знайшлі ў Козінцах, таму што знаходка толькі па некаторых азнаках адпавядала марфалогіі наканечнікаў з прарэзанымі крыламі завадоўскага тыпу [18, с. 214].

Элементы падабенства паміж брэсцкай знаходкай і вырабамі з Гогаліва і Козінцаў дазваляюць меркаваць пра іх тыпалагічную залежнасць і пераемнасць. У такім разе дапускаецца, што раён паходжання брэсцкай знаходкі – Сярэдняе Падняпроўе. Мажліва, з'яўленне ў вусці Мухаўца наканечніка з прарэзанымі крыламі адбылося ў выніку існавання сувязяў, хутчэй за ўсё апасродкаваных, паміж групамі насельніцтва Сярэдняга Падняпроўя і Беларускага Пабужжа.

Знойдзены ў Брэсце наканечнік кап'я з прарэзанымі крыламі, калі мець на ўвазе меркаваны перыяд яго вырабу (канец II тыс. да н. э.), з'явіўся ў Беларускім Пабужжы сярод позніх груп насельніцтва тшцінецкага культурнага кола. Ва ўсходніх групах тшцінецкіх помнікаў, у тым ліку на тэрыторыі Палесся, прасочваюцца асобныя элементы суседніх паўночна-прычарнаморскіх культур. Вядома таксама, што тшцінецкае насельніцтва выкарыстоўвала некаторыя тыпы металічных вырабаў, для якіх характэрны азнакі стэпавых і лесастэпавых вытворчых цэнтраў [гл., напрыклад: 6, с. 92; 19, с. 173, 177–178, 344–348]. На помніках тшцінецкага культурнага кола неаднаразова знаходзілі металічныя і іншыя рэчы, якія траплялі па камунікацыйных шляхах з Цэнтральнай Еўропы і Паўночнага Прычарнамор'я [гл., напрыклад: 20, р. 302–337; 21, р. 338–367]. Многія імпартаваныя вырабы варта разглядаць у якасці прэстыжных прывазных тавараў, якія канцэнтраваліся ў прадстаўнікоў асобных абшчын. Працэс накаплення каштоўных рэчаў у меншай ступені закрануў палескія анклавы тшцінецкага насельніцтва, пра што сведчыць параўнальна невялікая колькасць прывазных металічных і іншых прэстыжных

рэчаў, знойдзеных на паўночных тшцінецкіх тэрыторыях [22; 8, с. 46–50; 11]. Амаль усе медна-бронзавыя артэфакты Палесся адносяцца да катэгорый упрыгожанняў і зброі. Яны пранікалі з суседніх рэгіёнаў Цэнтральнай Еўропы і Правабярэжнай Украіны [23, с. 246–259; 24, с. 92–93; 25, с. 46–50 і інш.].

У такім разе, знойдзены ў Брэсце наканечнік кап'я з прарэзанымі крыламі – рэдкі ўзор імпартаванай зброі, месца вытворчасці якога, найбольш верагодна, Сярэдняе Падняпроўе, адкуль ён мог трапіць у Беларускае Пабужжа. Для II тыс. да н. э. даследчыкі вызначаюць некалькі найбольш верагодных сухапутных і водных камунікацыйных шляхоў, па якіх адбывалася перамяшчэнне прэстыжных рэчаў, у тым ліку металічных. У тшцінецкі перыяд на прасторах паміж Сярэднім Падняпроўем і Заходнім Бугам адна з самых кароткіх камунікацыйных дарог магла цягнуцца па паўночных ускраінах Валыні ўздоўж Палесся [20, р. 322–327, fig. 22; 21, р. 360, fig. 42]. Некаторыя водныя і сухапутныя камунікацыйныя дарогі, якія ўзніклі ў II тыс. да н. э. паміж рэгіёнамі Паўночнага Прычарнамор'я і Балтыі, і па якіх перамяш-

Рыс. 7. Вырабы з бронзы:

1 – востралісты наканечнік кап'я з доўгай ўтулкай, в. Рудкаўка, Іванаўскі раён Брэсцкай вобласці (фота М. М. Крывальцэвіча); 2 – бронзавы арнаментаваны нож, в. Чабатыры Лагойскага раёна Мінскай вобласці (малонак А. Ю. Ткачова)

чаліся асобныя каштоўныя рэчы, ідэі, цягнуліся ў заходнім і паўночна-заходнім накірунках ад Сярэдняга і Ніжняга Падняпроўя. Час ад часу шляхі маглі адгаліноўвацца на Заходні Буг [20, fig. 22]. Напэўна, знойдзены ў вусці Мухаўца наканечнік з прарэзаным пярком быў каштоўнасцю для мясцовага тшцінецкага насельніцтва. Ён, мабыць, пранік па аднаму з меркаваных маршрутаў, канечным этапам якога было сярэдняе Пабужжа.

Востралісты наканечнік кап'я з доўгай утулкай (в. Рудкаўка, Іванаўскі раён Брэсцкай вобласці) (рыс. 7, 1). Наканечнік знаходзіцца ў прыватнай калекцыі В. Еўтуховіча (г. Пінск), які ён выпадкова знайшоў разам са сваім сябрам (у 2012 г. ?). Наканечнік знойдзены на полі, якое пачынаецца за лесам, прыблізна праз 0,5 км на поўнач ад паўночна-ўсходняй ускраіны в. Рудкаўка. Згаданае поле прасціраецца ў правабярэжжы ракі Неслуха. Прыблізна праз 1,5 км на ўсход ад месца выяўлення наканечніка р. Неслуха ўпадае ў Піну (рыс. 1, 6). Месцазнаходжанне абазначана на карце знаходчыкам. Археалагічнае абследаванне тэрыторыі, дзе быў знойдзены наканечнік, не праводзілася.

Пяро наканечніка пашкоджанае па краях, што не дазваляе ўпэўнена рэканструяваць яго першапачатковую форму (рыс. 7, 1). У прылады параўнальна доўгая ўтулка, на якую прыходзіцца амаль палова даўжыні вырабу. Агульная даўжыня наканечніка 160 мм, пяра – каля 80 мм. Дыяметр утулкі амаль 23 мм. На ёй, каля ніжняга краю і паралельна яму, прарэзана доўгая гарызантальная шчыліна, а вышэй па баках – дзве скразныя круглыя здзіркі. Бронзавы выраб пакрыты ярка-зялёнай пацінай, якая месцамі скрышылася, агаліўшы рудавата-шэрую металічную паверхню.

Адна з асноўных марфалагічных адметнасцей наканечніка – доўгая ўтулка і высока размешчанае пяро. Апошняе займае амаль палову ўсёй даўжыні вырабу. Адзінкавыя прылады блізкага тыпу знойдзены на Сярэднім Падняпроўі і аднесены В. І. Ключкам да познатшцінецкай-раннебелагрудкаўскай групы. Ён параўноўвае іх з шматлікімі аналагічнымі бронзавымі вырабамі Цэнтральнай Еўропы, дзе яны сустракаліся ў комплексах перыядаў BrD – NaA эпохі бронзы [18, с. 188–189, рис. 84: 1, 3]. Некаторае марфалагічнае падабенства знаходцы з Рудкаўкі можна ўбачыць у наканечніку са скарбу *Jelenie* (IV перыяд) на тэрыторыі Польшчы [2, tabl. 23: 3]. Такім чынам, ёсць падставы знойдзены каля Рудкаўкі металічны наканечнік датаваць і параўноўваць з блізкімі па форме вырабамі перыядаў BrD – NaA (III–IV) эпохі бронзы ў Цэнтральнай Еўропе.

Арнаментаваны нож (в. Чабатыры Лагойскага раёна Мінскай вобласці) (рыс. 1, 7; 7, 2). Выраб выпадкова знойдзены летам 2014 г. Месца выяўлення артэфакта на сённяшні дзень не было праверана на наяўнасць іншых археалагічных матэрыялаў прафесійнымі археолагамі. Нож захоўваецца ў вучэбнай лабараторыі музейнай справы гістарычнага факультэта БДУ.

Артэфакт быў знойдзены ў разламаным выглядзе. Ён прадстаўляе сабой дзве няроўныя ацалелыя часткі – большую частку клінка, якая складае 93 мм у даўжыню, і пяткавую яго частку з рукацяцю, даўжынёй 57 мм (рыс. 7, 2). Аблом на вырабе амаль вертыкальны, злёгка дугападобны, прыпадае, верагодна, на адну з вертыкальных наразных ліній арнаменту. Агульная даўжыня прылады, такім чынам, да пашкоджання складала не менш за 150 мм. У прадоўжным сячэнні выраб плаўна выгнуты. Вага яго – каля 16,51 г. Прадмет быў выраблены шляхам адліўкі ў плоскай аднабаковай форме, сячэнне клінка – выцягнуты сегмент. Паверхня добрыцы – выгнутая.

Даўжыня цэлага клінка складала не менш 110 мм (?), даўжыня рукаяткі – каля 40 мм. Хваліста-асіметрычны клінок нажа звужаецца да вастрыя. Прыблізна на сярэдзіне даўжыні ад пяткі ён змяшчаецца ад падоўжнай восі ў кірунку рэзальнай кромкі, бліжэй да самага вастрыя вяртаецца да яе, утвараючы лёгкую выпукласць ляза. Пры гэтым пяткавая частка ляза, выглядае, была пашыраная да ўзроўню прылёзавай выпукласці. Выніковая хвалістасць рэзальнай кромкі, верагодна, павінна была павялічваць эфектыўнасць прылады і не дазваляць клінку «запечатваць» сабой рану. Кромка абуха клінка паўтарае выгіны ляза, тую ж «хвалю» працягвае і рукаць.

Рукаць паступова звужаецца ад пяткі клінка – з 11 да 4 мм. Сячэнне яе С-падобнае, са знайніцы (з тыльнага боку) закраіны няроўна заплясканыя нерэгулярным фізічным уздзеяннем. Адтуліны для фіксавання накладных пласцін з косткі ці дрэва адсутнічаюць. На карысць выкарыстання рукаці ў выяўленым неакрытым выглядзе кажа і загнутасць закраін, якая дазваляе пазбегнуць пашкоджання рукі пры моцным намаганні, і наяўнасць на ёй арнаментцыі.

Нож аздоблены наразнымі лініямі амаль па ўсёй паверхні з добрыцы. Вылучаюцца тры зоны арнаментцыі: лёзавая, пераходу да рукаці і рукаць. Лёзавая аформлена трыма шэрагамі пахіленых кароткіх нарэзак/насечак. Кожны шэраг пахілены ў іншы бок, разам яны ўтвараюць шырока вядомы на керамічным посудзе позняяга неаліту – бронзавага веку матыў «гарызантальнай ялінкі». Пераход да рукаці аформлены двума шэрагамі вертыкальнага зігзагу, паміж якімі размешчаны чатыры вертыкальныя лініі, якія крыху не даходзяць да краёў прылады. Па крайняй ад вастрыя з іх выраб і быў зламаны. Арнамент на рукаці прадстаўлены злёгка выгнутай выцягнутай кампазіцыяй з дзвюх падоўжных ліній, прастора паміж якімі запоўнена шэрагам пахіленых нарэзак/насечак. Кампазіцыя пачынаецца яшчэ на пяткавай частцы ляза, каля абуховай яе часткі і завяршаецца, не дайшоўшы 14 мм да канца рукаці. У прылёзавай частцы пяткі ляза таксама фіксуецца кароткі і не вельмі ахайны шэраг з чатырох насечак, які дапаўняе арнаментальную кампазіцыю рукаці.

Прамыя аналогіі нажу з-пад в. Чабатыры адсутнічаюць. Паводле тэхналогіі адліўкі вырабу ў плоскай форме яго можна датаваць познім бронзавым – раннім жалезным векам. Бліжэйшыя аналогіі па форме клінка сустракаюцца ў культурах Цэнтральнай і Усходняй Еўропы гэтага перыяду, у тым ліку і ў жалезных вырабах [26, taf. 130; 27, рис. 1: 1; 28, tabl. XXIV: 1], аднак выяўлены выраб адрозніваецца цэльнай арнаментаванай рукаяткай, якая не ўстаўлялася ў драўляную ці касцяную рукаць. Ёсць верагоднасць, што нож з-пад Чабатыроў з’яўляецца лакальнай пераробкай імпартаванага вырабу.

Тронкавы наканечнік стралы (в. Страдзеч, Брэсцкі раён, Брэсцкая вобласць) (рыс. 4, 2). Тронкавы наканечнік стралы выпадкова знойдзены ў ваколіцах в. Страдзеч (рыс. 1, 8) і перададзены ў Брэсцкі абласны краязнаўчы музей. Абставіны выяўлення невядомы. У наканечніка адламана вастрыё. На адным баку ёсць патаўшчэнне ўздоўж восі пяра, другі бок пляскаты (рыс. 4, 2). Асіметрычнасць пяра ў разрэзе дазваляе меркаваць, што наканечнік быў выраблены шляхам адліўкі ў плоскай аднабаковай форме. Даўжыня часткі, якая захавалася, 53 мм, шырыня 16 мм, таўшчыня 4 мм. Даўжыня тронка 28 мм, шырыня 7 мм, максімальная таўшчыня 3 мм.

Блізкія і аналагічныя па форме вырабы сустракаліся на тэрыторыі ўсходняй і паўднёвай Польшчы. Адносяцца яны да тронкавых наканечнікаў з лапаткападобным афармленнем пяра – «*łopatkowato uformowanym liściami*» [29, s. 66, гус. 1, 2]. Аналагічныя тронкавыя наканечнікі знойдзены на помніках тшцінецкага культурнага кола, прынамсі, у курганах (Дубечна, Стругі, Тышовце), а адзін – сярод матэрыялаў паселішча ў Лыгуве [29, s. 66].

Фрагмент вырабу са спіралепадобным шчыткам (Камянюкі-13, Камянецкі раён, Брэсцкая вобласць) (рыс. 4, 1). Фрагмент вырабу са спіралепадобным шчыткам выяўлены падчас выратавальных даследаванняў на поўдні Белавежскай пушчы на помніку Камянюкі-13 (раскопкі А. Ю. Ткачова 2016 г.). Помнік размяшчаецца на пагорку, які знаходзіцца праз 0,7 км на паўночны ўсход ад маста праз раку Лясная Правая. Пагорак узвышаецца між старым і новым рэчышчамі ручая – прытока Лясной Правай (рыс. 1, 9). Асноўная частка археалагічнага матэрыялу, знойдзенага ў Камянюках-13, адносіцца да канца неаліту і звязваецца з дабраборскім этапам нёманскай культуры. Акрамя таго, у калекцыі маюцца матэрыялы позняга мезаліту (яниславіцкая культура), ранняга неаліту (прыпяцка-нёманская культура). Матэрыялы больш пазнейшых эпох прадстаўлены фрагментам бронзавага вырабу і венчыкам ляпнога начыння.

Ад металічнага вырабу захаваўся спіралепадобны шчыток з адыходзячым плоскім драцяным працягам (рыс. 4, 1). Дыяметр шчытка 20 мм, шырыня дроту 2 мм, таўшчыня 1 мм. Частка знешняга вітка пашкоджаная. Драцяная аснова шчытка сплюшчаная. Дрот плюшчылі прыладай са сферычнай паверхняй. Сведчанне таму – след ад нанесенага ўдару на знешнім

вітку ў месцы адыходу дроту ад спіралі. Выраб пакрыты цёмна-зялёнай пацінай, якая ў месцах пашкоджання набывае светла-зялёны колер. На жаль, фрагментарнасць металічнай аздобы не дазваляе рэканструяваць поўны яе выгляд, а значыць, дакладна ідэнтыфікаваць яе тып.

Самыя раннія ўпрыгажэнні са спіралепадобнымі шчыткамі знойдзены на тэрыторыі Беларусі ў сярэдняпроўскай культуры (могільнік Ходасавічы-Мошка, курган 11, пахаванне 1). Спіралепадобныя шчыткі ходасавіцкіх падвесак таксама зроблены з прамавугольнага ў сячэнні меднага дроту [30, с. 35, рис. 22: 1, 2; 47: 28, 29]. Вырабы са спіралепадобнымі шчыткамі (падвескі, шпількі, фібулы, бранзалеты і інш.) сустракаліся ў многіх культурах наступных перыядаў бронзавага і жалезнага вякоў [гл., напрыклад, 31, с. 61, 138, 192, 254, мал. 31: 12–14, 49: 9–12, 31, 32, 61: 6, 84: 1, 4, 19].

На помніку Камянюкі-13 побач з спіралепадобным шчытком знаходзіліся фрагменты слабапрафіляванай керамічнай пасудзіны з маларэльефным храпаватым пакрыццём паверхні. Форму пасудзіны аднавіць не ўдалося. Кераміка падобнага тыпу, калі прыняць да ўвагі спосаб аздаблення знешняй паверхні, распаўсюджвалася ў канцы эпохі бронзы і ў пачатку жалезнага веку. Бадай, згаданая кераміка можа быць адзіным кампанентам, які, напэўна, быў адначасовы з упрыгажэннем са спіралепадобным шчытком.

Такім чынам, прааналізаваныя металічныя вырабы датуюцца ў межах II – першай паловы I тыс. да н. э. Дапускаецца, што ўсе яны адносяцца да катэгорыі імпарту і трапілі на нашы землі з цэнтральнаеўрапейскіх, прыбалтыйскіх і паўднёва-ўсходнеўрапейскіх рэгіёнаў. Непасрэдна на тэрыторыю Беларусі многія разгледжаныя артэфекты пранікалі праз Пабужжа, Заходняе і Усходняе Палессе і былі запатрабаваныя ў тшчцінецкі і посттшчцінецкі перыяды эпохі бронзы. Знойдзеныя артэфекты, паводле свайго найбольш верагоднага функцыянальнага прызначэння, як правіла, залічваюцца ў катэгорыю зброі (сякеры, наканечнікі коп’яў, наканечнік стралы, нож) і ўпрыгожанняў (фрагмент вырабу са спіралепадобным шчытком). Рэдкія на нашых землях металічныя вырабы, якія імпартаваліся з аддаленых тэрыторый, павінны былі шанавацца і разглядацца ў якасці прэстыжных і экзатычных рэчаў, набываючы значэнне сацыяльных маркераў.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Blajer W.* Skarby z wczesnej epoki brązu na ziemiach polskich. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Ossolineum, 1990. 300 s.
2. *Blajer W.* Młodsza epoka brązu na ziemiach Polskich w świetle badań nad skarbami. Kraków: Historia Iagellonica, 2013. 290 s.
3. *Dąbrowski J.* Epoka brązu w Północno-Wschodniej Polsce. Białystok: Białostockie Towarzystwo Naukowe, 1997. 188 s.
4. *Čivilytė A.* Žmogus ir metalas priešistorėje: žvilgančios bronzos trauma. Vilnius: Diemedžio, 2014. 272 p.

5. *Szpunar A.* Die Beile in Polen I (Flachbeile, Randleistenbeile, Randleistenmeißel) // *Prähistorische Bronzefunde.* 1987. Abt. IX, Bd. 16. 164 s.
6. *Березанская С. С.* Средний период бронзового века в Северной Украине. Киев: Наукова думка, 1972. 268 с.
7. *Dąbrowski J.* Powiązania ziem Polskich z terenami wschodnimi w epoce brązu. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1972. 319 s.
8. *Маркус І., Охріменко Г.* Озброєння та знаряддя праці населення Західної Волині IV–II тис до Р. Х. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2010. 492 с.
9. *Клочко В. І.* «Гордіївський феномен» // *Peregrinationes archaeologicae in Asia et Europa Joanni Chochorowskii dedicatae.* Kraków, 2012. S. 395–404.
10. *Григалавичене Э., Мряквичюс А.* Древнейшие металлические изделия в Литве. Вильнюс: Мокслас, 1980. 115 с.
11. *Merkevičius A.* Ankstyvieji metaliniai dirbiniai Lietuvoje. Vilnius: Versus aureus, 2011. 176 p.
12. *Клочко В. И., Козыменко А. В.* Древний металл Украины. Киев: б. и., 2017. 367 с.
13. Археологія Беларусі. У 4 т. Т. 1. Каменні і бронзаві вякі. Мінск: Беларуская навука, 1997. 424 с.
14. *Kryvaltsevich M.* Babino-type ceramics in the Eastern Palessiye // *Baltic-Pontic Studies.* 2013. Vol. 18. The Ingul-Donets Early Bronze civilization as springboard for transmission of Pontic cultural patterns to the Baltic Drainage Basin: 3200–1750 BC. P. 139–161.
15. *Кривальцевич Н. Н.* Бронзовый прорезной наконечник копья из Брестского Побужья // *Донецкий археологичний збірник.* 2012. № 16. С. 152–157.
16. *Черных Е. Н.* Древняя металлообработка на Юго-Западе. Москва: Наука, 1976. 302 с.
17. *Klochko V. I.* Weaponry of Societies of the Northern Pontic Culture Circle: 5000–700 BC. Poznań: UAM, 2001. 376 p. (*Baltic-Pontic Studies.* Vol. 10).
18. *Клочко В. І.* Озброєння та військова справа давнього населення України (5000–900 рр. до Р. Х.). Київ: АртЕк, 2006. 337 с.
19. *Makarowicz P.* Trzciniecki krąg kulturowy – wspólnota pogracicza Wschodu i Zachodu Europy. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2010. 446 s.
20. *Makarowicz P.* Baltic-Pontic interregional routes at the start of the Bronze Age // *Baltic-Pontic Studies.* 2009. Vol. 14. Routes Between the Seas: Baltic-Bug-Boh-Pont from the 3rd to the Middle of the 1st millennium BC. P. 302–337.
21. *Lysenko S. D., Lysenko S. S.* Ground communications of the Eastern Area of the Trzciniec Culture Circle // *Baltic-Pontic Studies.* 2009. Vol. 14. Routes Between the Seas: Baltic-Bug-Boh-Pont from the 3rd to the Middle of the 1st millennium BC. P. 338–367.
22. *Kryval'cevič M.* Z badań nad kultura trzciniecka na Polesiu Białoruskim w dorzeczu Prypeci // *Folia Praehistorica Posnaniensia.* 1997. T. VIII. S. 69–97.
23. *Кривальцевич М. М., Лебедзь В. А.* Бронзовая сякера с сярэдзіннымі крылкамі з Пінска // *МАБ.* 2001. № 3. С. 246–250.
24. *Лебедзь В. А.* Абручовыя аздобы з Горбава-Здзітава Бярозаўскага раёна // *ГАЗ.* 2003. № 18. С. 92–93.

25. *Крывальцэвіч М. М.* Праблемы перыядызацыі і храналогіі эпохі бронзы на тэрыторыі Паўднёвай Беларусі // ГАЗ. 2006. № 22. С. 39–52.
26. *Dergačev V.* Die äneolithischen und bronzezeitlichen Metallfunde aus Moldavien. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2002. 387 s.
27. *Шрамко И. Б., Буйнов Ю. В.* Переход от бронзы к железу в Днепро-Донецкой лесостепи // Российский Археологический ежегодник. 2012. № 2. С. 309–332.
28. *Maciejewski M.* Metal – granica – rytuał. Badania nad depozytami przedmiotów metalowych w kontekście sieci osadniczej (tablice zabytków metalowych / figures presenting bronze and iron artefacts). Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2016. 198 s.
29. *Gedl M.* Brązowe grociki strzał z trzonkiem z terenu Polski // Rocznik Przemyski. 2003. T. XXXIX, Z. 2. S. 65–72.
30. *Артеменко И. И.* Племена Верхнего и Среднего Поднепровья в эпоху бронзы. Москва: Наука, 1967. 137 с. (МИА. № 148).
31. Археалогія Беларусі: У 4 т. Т. 2. Жалезны век і ранняе сярэднявечча. Мінск: Беларуская навука, 1999. 502 с.